

Satlyk düýeguşlar / hekaýa

Category: Hekaýalar, Kitapcy

написано kitapcy | 26 января, 2025

Satlyk düýeguşlar / hekaýa SATLYK DÜÝEGUŞLAR

Eger guşlaryň bahasy barada gürrüň etmeli bolsa, onda men üç ýüz funt sterlinge satylan düýeguşy gördüm. Ynanýaňyzmy, üç ýüz funt – diýip, dünýäniň dört künjünü torç eden gäp ussasy ýaşlyk ýyllaryny ýatlap, äýneginden üstaşyr maňa seretdi.

– Dört ýüz funt sterlinge soralanda-da berilmédigini gördüm – diýip, men onuň özündenem beter bolup jogap berdim.

– Yöne ol guşlaryň üýtgeşik ýeri ýokdy, adaty düýeguşlardy. Gaýta ýarym aç saklanansoň, biraz ýelekleriniň düşen ýerleri bardy. Bahasy beýle gala bolar ýaly, şol wagt düýeguşlara bolan isleg o diýen uly däldi. Men-ä baş sany düýeguşuň Gündogar-Hind kompaniýasyna – yüzüp barýan gämimiz şoňa degişlidi – şonça baha düşendir öýdemok. Ýok, gürrüň başga zatda – ol düýeguşlaryň biri göwher daşyny ýuwudan eken.

Ejir çeken ýöne-möne adam däldi, jenap Mohini öz ýurdunyň şasydy. Ol gowy geýinmegi diýseň halardy. Ony boýdan-başa synlap, dogrusy, çigninden aýagyna čenli synlap: «Pikkadillileň kaşaň geýinýän jalaýlary bol-a» diýersiňiz, sebäbi onuň äpet sellesiniň içinde gelşiksiz gara kellesi somalyp durdy. Sellede bolsa göwher daşy bardy. Yaňky al kakmyşyň guşy patysa duýman durka selledäki daşy ýuwudyp goýberipdir hemem gopgun turup ugranyndan rejäň geň däldigini aňyp, özünü tanatmajak bolýan ýaly, beýleki düýeguşlaryň arasynda goşulyp duruberipdir. Waka göz-açyp ýumasy salymyň içinde bolupdyr. Ony eşidenimden ylgap, hemmelerden öň hadysanyň bolan ýerine bardym. Görsem, yaňky betbagt ellerini asmana uzadyp, hudaýa nalyş edip dur, iki sany deňizçi bilen düýeguşlary alyp barýan ýigit bolsa, gülüp kese ýykylyşyp ýatyrlar. Gülmek ýalam däl, gymmat bahaly daşyň şunuň ýaly täsin ýagdaýda ýitişini öňde-soňda eşidemokdym. Düýeguşlary

alyp barýan bende-de waka bolan wagty ýok eken-de, guşlaryň haýsynyň göwher daşyny ýuwudanyny bilmeýän eken. Şonuň üçinem ol daş dereksiz ýitdi. Dogrymy aýtsam, muňa gatybir gynanyp durmadym. Sebäbi ol gämä münenden jalaýlyk edip, görene göwher daşyny güjeňläp ugrady.

Bu habar dessine gäminiň ähli ýerine ýaýrady. Adamlara-da etmäge gybat tapylsa bolýar, gäminiň niresine barsaň, uly-kiçi bir-biriniň sözünü bölüp, bolan ýagdaýy birek-birege gürrüň berýärler. Biçäre patyşa aglayjak-aglayjak bolup, aşak – öz kaýutasyna düşdi.

Günorta naharynyň başynda otyrdyk (patyşa mydama iki sany hindi bilen aýratyn stolda oturardy), gäminiň kapitany bolup geçen ýagdaýyň üstünde sähelçe durup geçdi, muňa bolsa patışanyň diýseň gahary geldi. Ol yzyna öwrüldi-de, edil gulagymyň agzynda gygyryp ugrady: «Men bu näletsiňen düýeguşlary satyn alman! Göwher daşy my şeýlede yzyna alaryn. Sebäbi men britaniýanyň raýaty, öz hukugymy gowy bilyän. Eşidýäňizmi, soň aýtmady diýmäň, eger göwher daşy tapylmasa, kazyýete arz ederin».

Düýeguşlary alyp barýan oglan şeýlebir gepe düşmezdi welin, adamyň ýagdaýyna düşünmek, eglişik etmek diýen zat onuň pikirinde-de ýokdy. Ol düýeguşlary lukmana görkezmäge kes-kelläm garşıy boldy, sebäbi oňa guşlara nähili esewan bolmalydygy tabşyrylypdyr hemem ýerine ýetirilmese işden pyzyljakdygy duýdurylypdyr. Patyşa aýak diräp, guşlaryň içini ýuwmagy talap etdi, ýöne özüziz bilyäňiz, beýle zat mümkün däl ahyry. Onsoň ol döwletiň döreden hukukdyr kanunlaryna salgylanyp, düýeguşlary tussag etdirjek boldy. Ýone haýsydyr bir ýaşulynyň aýtmagyna görä – onuň ogly Londonyň bir ýerlerinde aklawçy bolup işleyärmiş – guşuň ýuwudan zady nähilidir bir ýol bilen onuň aýrylmaz bölegine öwrülýärmiş. Şonuň üçinem patyşa bir zat – guşuň eýesinden ýitgiň öwezini talap etmeklik galýar. Ýone guş eýesi ejir çekeni seresapsyzlykda aýyplap, töleg tölemekden boýun gaçyryp bilyär, sebäbi özüne degişli bolmadyk guşlaryň ýanynda onuň nä

köri bar?

Şondan soň, ýagny töwerekdäkileriň getiren ýerlikli delillerinden soň, patyşa halys ruhdan düşdi. Gämide hukukçy tapylmansoň, her kim bolan waka öz düşünişine görä baha berdi. Ahyrsoň patyşa netijä gelendir-dä, Adenden geçenimizden soň, ol ýuwaşlyk bilen düýeguşlara esewan bolýan oglana olaryň başisinem bir bahadan satmaklygy teklip etdi.

Ertesi stoluň başında ertirlik edinip otyrkak başagaýlyk bary turdy. Düýeguşlara seredýän oglanyň guş söwdasyny etmäge hiç hili hukugynyň bolmajakdygy, elbetde, düşünükli zat, şonuň üçinem hiç bir güýç oňa bu aýgytly işi etmäge mejbur edip biljek däldi. Yöne ol gämide barýan Potter atly bir jenabyň özüne şeýle teklip bilen yüz tutandygyny patyşa ýaňzytdy. Bu ýagdaýy eşiden patyşa Pottere gargap ugrady. Emma adamlar: «Potter etjek işini bilyän ýeser kişi eken» diýişdiler. Haçanda, ady agzalan jenap orta çykyp, düýeguşlary satmaklygy sorap Adenden Londona, guşlaryň eýesine habar gönderendigini, Suesde-de jogaba garaşýandygyny aýdanynda, dogrymy aýtsam, şeýle ýonekeý pikiriň kelläme gelmändigine, aňmyň kütekligi sebäpli amatly pursady elden giderendigime gahar edip, baý, özümi ýepbekländirin-ä.

Suesde Potter düýeguşlaryň hojaýyny boldy, onsoň patyşa aglap ugrady. Hawa, hakyt gözünden boýur-boýur ýaş döküp aglaýardy. Onsoň ol Pottere düýegüşlar üçin iki yüz elli funt, ýagny Potteriň guşlar üçin tölän pulundanam iki yüz funt artyk teklip etdi. Emma Potter özünü dardan assalaram, guşlarynyň ýekeje ýeleginem satmajakdygyny, olary ýeke-ýekeden soýup göwher daşyna eýe boljakdygyny aýtdy. Biraz wagtdan soň bolsa gowuja ölçerip-dökendir-dä, eglişige geldi. Ol diýseň göçgünli humarbazdy hemem mekir adamdy. Şonuň üçinem içi «garaşylmadyk sowgatly» guşlary satmaklyk onuň hoşuna gelen bolmaly. Gepiň gysgasy, ol guşlary ýeke-ýekeden, kim ýokary edip satmaklygy ýüregine düwdi hemem her guşa başlangyç baha hökmünde segsen funt nyrh kesdi. «Bilip bolmaz, birden bagtym çüwmegi mümkün» diýip, ol özüne-de birini alyp galýandygyny aýtdy.

Göwher daşynyň hakykatdanam arzan zat däldigini size aýdyp goýaýyn. Aramyzda gymmatbaha daşlaryň söwdasyny edýän müçenek ýalyjak, kelte boýly bir jöhít bardy. Ol patyşanyň sellesindäki göwher daşı görenden oňa üç-dört müň funt baha kesipdi. Şonuň üçinem düýeguş söwdasy ähli kişiň ünsüni özüne çekdi. Mundan başga-da, öňki düýeguşlara seredýän oglan gürrüň arasynda guşlaryň biriniň birden özünü ýaramaz duýup ugrandygyny, aşgazanyaňda bir násazlygyň bardygyny aýdypdyr. Ol guşuň beýlekilerden tapawutlylykda guýrugynda ak ýelegi bar eken. Ertesi gün söwda başlanda, ilkinji bolup satlyga şol alamatly guşy çykardylar. Men dessine patyşanyň berjek segsen funtunyň üstüne baş funt goşýandygymy aýtdym. Biraz ganygyzgynlyk edip, nyry galdyrmaga howlugaýdym öýdýän, sebäbi beýlekiler meniň bu hereketimden bir syryň bardygyny aňdylar. Patyşa akylyndan azaşana döndi, ol düýeguşy sypdyrmajak bolup, şo-ol bahany galdyrды durdy. Söwda jöhidiň ony bir yüz ýetmiş baş funta almagy bilen soňlandy. Patyşa: «Ýüz segsen funt» diýip gygyrды, emma «Ýetişmediň, çekiç eýýäm uruldy» diýip, Potter jogap gaýtardы. Gepiň gysgasý, düýeguş söwdagäriňki boldy, olam uzak pikirlenip durman, eline ýarag aldy-da, guşy atyp goýberdi. Muny gören Potter: «Sen beýleki guşlary satdyrmajak bolýaň» diýip, bokurdagyny ýýrtara getirip, onuň üstüne gygyrmaga durdy, patyşa bolsa däliräne döndi. Dogrusy, hemmämiziň ganymyz depämize urdy. Boýuma alýan, haçan-da guşuň içgoşy dökülip, içinden hiç hili gymmat bahaly daş çykmadы welin, begenjimiň çägi bolmady. Sebäbi guşuň bahasy galdyrylanda bir yüz kyrk funta çenli gidişipdim.

Kelte jöhít hakyky jöhitler ýaly özuniňkiň paşmandygyna gatybir gynanyp durmady. Emma Potter özuniň şerti bilen ylalaşylmasa, söwdany dowam etmekden yüz dönderjekdigini aýtdy. Şert bolsa şundan ybaratdy, söwda doly gutaransoň guşlar alyjynyň eline berilmelidi. Emma gymmatbaha daşlaryň söwdasyny edýän adam onuň bilen ylalaşman jedel edip ugrady. Ol bu ýagdaýyň beýleki ýagdaýlardan üýtgeşikdigini subut etjek boldy. Onsoň adamlar iki tarap boldy, şonuň üçinem söwda ertire geçirildi.

Ol gün aşşam gaty gyzgalaňly geçdi. Yöne ahyrynda Potter öz diýenini gögertdi. Şeýtmese onuň söwdasynyň doly oňmajakdygyna barymyz gowy düşünýärdik. Dogrymy aýtsam, onuň ugurtapyjylygy üçin biz oňa minnetdardyk. Ogly aklawçy ýaşuly bu iş barada ilik-düwme pikir edendigini, guşy alyp, içinden göwher daşy alan adamyň ony eýesine bermezlige hukugynyň bardygyna gaty şübhelenýändigini aýtdy. Yadyma düşýär, şonda men: «Gymmat bahaly daşy bikanun hususylaşdymakdan zyndanyň ysy gelýär» diýipdim, muny diýmäge esasam bardy. Jedel gaty gyzgalaňly gitdi, ahyrsoňy «Gäminin ſtünde guşlary öldürmeklik samsyklyk» diýen karara gelindi. Ine, şu ýerde-de ogly aklawçy ýaşuly ýene bulaşdyryp ugrady, ol: «Kim ýokary söwdasynyň humarly oýunlara degişlidigini, onuň bolsa kanun tarapyndan ýazgarylýandygyny» aýdyp, kapitanyň ýanyna arz etmäge gitdi. Yöne Potter düýeguşlary adaty guş hökmünde satýandygyny, göwher daşy barada bilýän zadynyň ýokdugyny, onsoňam zorluk bilen hiç kimi bu işe gyzykdyrmaýandygyny, tersine, satlyga çykarylan üç guşda hiç hili göwher daşynyň ýokdugyna ynanýandygyny mälîm etdi. Onuň pikiriçe, göwher daş özündäki düýeguşda bolmaly, şonuň üçinem ol: «Her nähili ýagday bolanda-da, munuň şeýledigine ynanýan» diýdi.

Ertesi gün düýeguşlaryň nrhy diýseň ýokary galdy. Ähtimal, bahanyň galmagyna daşyň tapylmagynyň başden bir esse azalandygydyr. Näletsiňen guşlar ortaça baha boýunça iki yüz ýigrimi ýedi funtdan satyldy. Geň ýeri bolsa, olaryň birem, eşidýäňizmi, ýekejesem patyşa ýetmedi. Ol bahany galdyrmagyň ýerine: «Guşlary tussag etdirjek» diýip gygyrdy durdy. Üstesine-de, Potter oňa dürli ýollar bilen maksadyna ýetmäge pâsgel berdi. Düýeguşlaryň biri ümsüm, dymma emeldara, beýlekisi kelte, söwdagär jöhide satyldy, üçünjisini bolsa gäminin ussalary goşulyşyp aldylar. Nähe üçindir, şondan soň Potter: «Men näme üçin düýeguşlary satyp, müň funt puly ýele sowurdym? Görersiňiz, meniň düýeguşum boş çykar, onsoň barmagymy burnuma sokup galaryn» diýip, zeýrenip ugrady. Yöne men baryp ondan özünde galan guşy satmagy soranymda, onuň eýýäm Hindistanda dynç alyşda bolup, jemgyýetiň ahlak

ýagdaýyny öwrenip gelýän syýasy işgäre satylandygy mälim boldy. Soňky düýeguş üç ýüz funta geçipdir.

Kanunçy ýaşulynyň gümrük kanunlarynyň bozulýandygyny aýdýandygyna garamazdan, Brindizde ol al kakmyş guşlaryň üçüsinem gämiden düşürdiler. Olaryň yzy bilen Potter, ondan soňam patyşa çykdy. Öz hazynasynyň dürli ugra äkidilip barýandygyny gören indus tas däliräpdi. Şondan soň turdy bir başagaýlyk. Ol düýeguşlary tussag etdirjekdigini öwran-öwran gaýtalap, göwher daşyny nirä ibermelidigini bilerler ýaly, öz salgysy ýazylan resminamasyny guşlary alanlara somlamaga durdy. Ýöne hiç kim onuň kimdiginem, nirede ýaşaýandygynam bilmek islemedi, üstesine, tapan zadyny bermek barada pikirem etmedi. Soňra bolsa her kim öz ýoluna gitdi. Men aňyrlygyna, Sautgemptona ýüzüp gitdim. Barmaly ýerime baryp kenarda düşenimde, men iň soňky düýeguşy – gäminiň ussalarynyň alan düýeguşunu gördüm. Ol uzyn injik, aňsyz janawar paýapylyň gapdalynda, kapasanyň içinde durdy. Men: «Gymmatbaha daş üçin şundan bolgusyz kapasany saýlamak mümkün däl» diýip pikir etdim.

Bu wakanyň soňy näme bilen guitarandyr öydýäňiz? Şonuň bilenem tamamlandy. Ýöne welin... hawa, bu zatlar şeýle bolan bolmaly. Bilýäňizmi näme, bir ýagdaý maňa bu wakanyň käbir syrlaryny aşgär etdi. Bir hepdeden yzyma dolanmakçy bolanymda, men Rijent-stritden ony-muny alyp ýördüm. Aýtsaňyzlaň, men o taýda kime duşandır öydýäňiz? Patyşa bilen Pottere. Olaryň keýpleri çagdy, gol tutuşan bolup, aýlanışyp ýördüler. Eger bu ýagdaý barada azajyk pikirlenseň...

Hawa, şeýle pikir meniňem kelläme geldi. Ýöne göwher daş hakykatdanam göwher daşdy, bärde şübhelenere zat ýok. Patyşa-da, gürrüsiz, hakyky patyşady. Men birnäçe gezek onuň adyny gazetde okapdyn. Ýöne düýeguş hakykatdanam göwher daşyny ýuwudypmy ýa ýok – ine, bu düýbünden aýry sorag.

**Herbert WELLS,
iňlis ýazyjysy.**

Rus dilinden terjime eden Maksat HUDAÝGULYÝEW. Hekayalar